

**BADIIY MATNNING DIALOGIK PARCHASI
TUZILISHIDA SUKUT**

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Ingliz tili integrallashgan kursi #3

o'qituvchisi Axmedova Nodira Rustamovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy matnlarda uchraydigan dialogik parchalar tuzilishida sukutning kommunikativ, pragmatik va estetik vazifalari tahlil qilinadi. Sukutning personaj ruhiyati, muloqot dinamikasi va voqea rivojiga ta'siri lingvopoetik yondashuv orqali ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda sukutning ijtimoiy-psixologik mazmuni, uning muloqotdagi pauza, tanaffus, javobsizlik kabi ko'rinishlari hamda ular orqali yaratiladigan subtekstning badiiy matndagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: dialogik parcha, sukut, subtekst, kommunikativ vazifa, badiiy nutq, pragmatika, personaj nutqi, pauza, muloqot struktura.

Badiiy matnda dialog muloqot jarayonining eng faol shakli sanaladi. Personajlar nutqi, ular o'rtasidagi fikr almashinuvi, savol-javoblar hamda muloqotdagi ichki ziddiyatlar asosan dialogik parcha orqali namoyon bo'ladi. Dialogning mazmuniy va emotsional kuchi nafaqat aytilgan gaplarda, balki aytilmagan, ya'ni sukut orqali ifodalangan ma'no qatlamlarida ham o'z ifodasini topadi. Sukut — muloqotning tabiiy unsuri bo'lib, personaj ruhiy holatini ochish, vaziyat keskinligini kuchaytirish, yashirin ma'nolarni shakllantirish kabi bir qator funksiyalarga ega. Adabiy jarayonda sukut ko'pincha subtekst yaratish vositasi sifatida ishlatiladi: personajning o'ylanib qolishi, javob qaytarmasligi, pauza qilishi yoki ataylab sukut saqlashi orqali yozuvchi voqea mazmuniga chuqur psixologik rang beradi. Shu bois dialogik parchada sukutning o'rni nafaqat lingvistik, balki poetik, estetik va psixologik jihatdan ham muhim sanaladi. Ushbu tadqiqot badiiy matndagi sukut fenomenining dialogik tuzilma doirasidagi o'rnini ilmiy asosda

yoritishga qaratilgan.

Badiiy matnda dialogik parcha personajlar o'rtasidagi muloqotni mazmunan jonlantiruvchi asosiy birliklardan biridir. Dialogning tabiiy kechishida so'zlashuv jarayoni faqat aytilgan gaplar bilan emas, balki ular orasidagi tanaffuslar, pauzalar va sukut bilan to'ldiriladi. Sukut lingvopoetik nuqtai nazardan qaralganda, o'ziga xos kommunikativ signaldir. U aytilmagan ma'noni yetkazish, personaj kayfiyati yoki vaziyatning emotsional fonini berish vazifalarini bajaradi. Shuning uchun dialogik parcha tuzilishida sukut alohida semantik yukga ega bo'lib, ko'pincha nutqning mazmuniy chuqurlashuviga xizmat qiladi. Sukutning badiiy dialogdagi eng muhim funksiyalaridan biri — personajning ruhiy holatini ochib berishdir. Qo'rquv, hayajon, ikkilanma, norozilik yoki o'yg'a cho'mish kabi murakkab hissiyotlar ko'pincha bevosita so'z orqali emas, balki sukut orqali ifodalanadi. Yozuvchi personaj nutqidagi tanaffuslarni ataylab kuchaytirib, o'quvchini ichki psixologik jarayonlarga jalb etadi. Natijada dialogda aytilgan gaplardan ko'ra aytilmagan ma'no muhimroq bo'lib chiqadi. Bu esa personaj xarakterining teranroq yoritilishiga imkon beradi.

Sukut dialogik parcha kompozitsiyasida dramatik taranglik yaratish vositasidir. Konflikt kuchaygan, munosabatlar keskinlashgan yoki voqea keskin burilish oldidan personajlarning sukut saqlashi o'quvchida kutish, noaniqlik va qiziqish hissini uyg'otadi. Adabiyotshunoslikda bunday sukut "dramaturgik pauza" sifatida izohlanadi. U orqali yozuvchi dialog ritmini sekinlashtiradi, voqeaga ta'sirchanlik beradi va o'quvchini diqqatsiz qoldirmaslikni maqsad qiladi. Dialogik tuzilishda sukutning yana bir muhim vazifasi — subtekst yaratishdir. Subtekst — aytilgan gap ostida yashirin, bilvosita ma'nolar mavjud bo'lgan kommunikativ qatlamdir. Personajlar ko'pincha o'z xohishlarini to'liq ifoda etmaydi, ular o'rniga sukut bilan noaniq, ammo mazmunli ishora beradi. Bu hodisa badiiy matnni ko'p qatlamli, ko'p ma'noli va psixologik jihatdan boy qiladi. O'quvchi sukut orqali yashirin ma'noni mustaqil ravishda anglashga da'vat etiladi, bu esa matnning estetik qimmatini oshiradi. Sukut pragmatik jihatdan qaralganda ham muhim muloqot vositasi sanaladi. Har bir dialog ijtimoiy, madaniy va kontekstual omillar bilan

bog'liq bo'lib, sukut ham shu omillarga ko'ra mazmun kasb etadi. Ba'zan sukut hurmat yoki e'tibor belgisi sifatida namoyon bo'lsa, ba'zan rad etish, norozilik yoki qarshilik ramzi bo'lishi mumkin. Shuningdek, sukut strategik maqsadlarda ham qo'llanadi: personaj suhbatdoshi reaksiyasini kutadi, vaqt yutadi yoki vaziyatni nazorat ostiga oladi. Bu jihatlar dialogning interaktiv mohiyatini yanada chuqurlashtiradi. Yozuvchilar sukutdan nafaqat personaj nutqida, balki dialog atrofidagi tasvirlarda ham foydalanadilar. Tashqi tasvirlar — ko'z qarashi, tana harakati, jimlikka cho'mgan muhit — sukutning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu orqali dramatik holatlar kuchayadi, dialog esa yanada tabiiy, hayotiy va badiiy jihatdan ta'sirchan bo'ladi. Shunday qilib, sukut badiiy matn dialogining tarkibiy qismi sifatida nafaqat lingvistik, balki estetik va psixologik ahamiyatga ham ega.

Badiiy matndagi sukutning yana bir muhim jihati — uning muallif nutqi bilan dialog nutqi o'rtasidagi semantik ko'prik vazifasini bajarishidir. Muallif dialogni to'xtatib, personajning ichki kechinmalari yoki tasviriy detallarni keltirishi orqali sukutga badiiy qiymat beradi. Bu usul yordamida yozuvchi muloqotni sekinlashtirib, o'quvchiga voqea va personaj ruhiyatini chuqurroq tushunish imkonini yaratadi. Shu tarzda sukut nafaqat dialogning bir qismi, balki umumiy syujet oqimining muhim badiiy vositasiga aylanadi. Dialogik parchalarda sukutning qo'llanishi ko'p hollarda kontekstga bog'liq bo'lib, uni to'liq anglash uchun vaziyatning ijtimoiy-madaniy muhitini bilish zarur. Masalan, Sharq adabiyotida sukut ko'pincha kamtarlik, mulohazakorlik yoki tarbiyalilik belgisi sifatida talqin etiladi. G'arb adabiyotida esa sukut ko'proq psixologik bosim, ichki qarama-qarshilik yoki norozilik ramzi sifatida ishlatiladi. Demak, sukutning badiiy funksiyasi madaniy kodlar asosida shakllanib, personajlar nutqining milliy va mental xususiyatlarini ham yoritadi. Sukutning dialog strukturasidagi o'rni tilshunoslikdagi pragmatik nazariyalar bilan ham bog'liqdir. Graysning kommunikativ printsiplariga ko'ra, suhbatdosh tomonidan gapirmaslik yoki javob bermaslik ham ma'lumot uzatishning bir shaklidir. Yozuvchi sukutdan foydalanar ekan, ushbu nazariyalarga tayangan holda personajning yashirin niyatini, nutq

strategiyasini yoki munosabatini ko'rsatadi. Bu ayniqsa konfliktli dialoglarda yaqqol namoyon bo'ladi: sukut orqali personaj qarama-qarshi tomonga o'z pozitsiyasini bilvosita bildiradi.

Sukutning yana bir tahliliy jihati shundaki, u dialog ritmini boshqaradi. Har bir dialogning o'ziga xos tempi mavjud bo'lib, yozuvchi sukut orqali uni tezlashtirishi yoki sekinlashtirishi mumkin. Masalan, tez-tez takrorlanuvchi qisqa sukutlar dialogni dinamik qiladi, taranglikni kuchaytiradi. Aksincha, uzoq pauzalar voqealar rivojini sekinlashtirib, o'quvchini mulohazaga undaydi. Shu tariqa sukut dialogning musiqiy strukturasi — ritm, intonatsiya va dinamika — bilan bevosita bog'liq badiiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Badiiy matnlarda sukut ko'pincha intertekstuallik bilan ham bog'liq bo'ladi. Ba'zi hollarda yozuvchi sukut orqali boshqa matnlardagi badiiy an'anaga murojaat qiladi yoki o'quvchidan ma'lum adabiy kontekstni eslashi kutiladi. Masalan, mumtoz adabiyotda sukut donolik va tafakkur ramzi sifatida ko'plab obrazlarda uchrasa, zamonaviy adabiyotda u ko'proq ruhiy bo'shliq, yolg'izlik yoki psixologik iztirob belgisi sifatida qo'llanadi. Bu o'zgarish sukut fenomenining davrlar davomida turlicha badiiy mazmun kasb etganini ko'rsatadi. Sukutning badiiy matnda ishlatilishidagi yana bir murakkab qirrasini — uning o'quvchi qabuliga ta'siri. Aytilmagan gap o'quvchini faol tafakkur qilishga, yashirin ma'noni izlashga majbur qiladi. Bu jarayon matnning estetik qiymatini oshirib, uni interaktiv idrok jarayoniga aylantiradi. O'quvchi sukutni to'ldirish, unga ma'no yuklash orqali asar bilan bevosita ruhiy aloqa hosil qiladi. Natijada sukut badiiy matnda nafaqat poetik vosita, balki kommunikativ hamkorlikni shakllantiruvchi mexanizmga aylanadi.

XULOSA.

Badiiy matnning dialogik parchalarida sukutning qo'llanishi adabiy muloqotning mazmuniy va estetik qatlamlarini chuqurlashtiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Sukut nafaqat gaplar orasidagi tanaffus yoki nutqning vaqtinchalik to'xtashi, balki personaj ruhiy holati, yashirin ma'nolar, subtekst va dramatik taranglikni ifodalovchi badiiy hodisadir. Dialogning tabiiy oqimi sukut orqali boyiydi, chunki u aytilmagan, ammo sezdirilgan ma'nolarni o'quvchi ongiga

yoʻnaltiradi. Sukut personajlar oʻrtasidagi munosabatlarni yoritishda, muloqot ritmini boshqarishda, konfliktni kuchaytirishda va voqealarning ichki psixologik dinamikasini ochishda muhim oʻrin tutadi. U lingvopoetik, psixologik, pragmatik va estetik funksiyalarni birlashtirgan holda dialogni koʻp qatlamli va mazmunan teran qiladi. Shuningdek, sukutning madaniy va kontekstual talqinlari uning badiiy matndagi universalligi va xilma-xilligini namoyish etadi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy dialoglarda sukutning qoʻllanilishi yozuvchiga personajlarni chuqurroq ochish, matn strukturasi boyitish va oʻquvchini faol idrok jarayoniga jalb etish imkonini beradi. Sukut — bu aytilmagan, ammo eng kuchli badiiy maʼno tashuvchi unsurlardan biri boʻlib, dialogning semantik chegaralarini kengaytiradigan, matnning estetik qiymatini oshiradigan beqiyos poetik vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov M. Bolalarning oʻquv maqsadi— taʼlimni ilmiy loyihalash omili// Xalq taʼlimi. —2005. —№5. —49 b
2. Yusupova SH.J. Ona tili talimi samaradorligini oshirish va ilgʻor pedagogik texnologiyalarni joriy etish. Ped. Fan. Nom-di diss. - Toshkent: TPDI, 1998.
3. Abduraxmonova S. Sh. Boʻlajak tarbiyachilarda pedagogik-madaniyatni rivojlantirishning antroposentrizm tamoyili “ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН Т АДҚИҚОТЛАР” № 6-2, 2022. махсус сон ISSN 2181-1717 (E)